

ДОЛАРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Львівський національний університет
імені Івана Франка,
Міністерство освіти і науки України,
економічний факультет,
79008, м. Львів,
пр. Свободи, 18,
тел.: 0322394168, 2743068, 2729281, 2742365,
e-mail: edean@franko.lviv.ua

Анотація. У статті проаналізовано економічний зміст і суть такого явища, як доларизація, визначено причини виникнення неофіційної доларизації в економіці України, розглянуто масштаби та динаміку доларизації української економіки за останніх декілька років, наведено можливі напрями зменшення обігу та використання іноземної валюти в національній економіці в умовах фінансової нестабільності.

Ключові слова: валютний курс, доларизація, неофіційна доларизація, офіційна доларизація, напівофіційна доларизація.

Annotation. The article analyzes economic content and essence of such occurrence as dollarization, determines reasons of appearing unofficial dollarization in Ukraine economy, observes scale and dynamics of economy Ukraine dollarization during last years, makes directions of decrease circulation and using foreign currency of national economy in instability financial conditions.

Key words: exchange (currency) rate, dollarization, unofficial dollarization, official dollarization, semi-official dollarization.

Вступ. Обіг і використання іноземної валюти в умовах глобалізації є однією з найважливіших сфер функціонування економіки в будь-якій країні. Поява обмінних курсів національних валют пов'язана в першу чергу з розвитком міжнародної торгівлі, яка вже давно стала невід'ємною частиною економічної діяльності країн світового співтовариства. Валютні курси впливають не тільки на міжнародну торгівлю, але й на національну економіку країни, тому що стан національної валюти тісно пов'язаний зі станом усіх секторів економіки, зміни в яких, особливо в кризових ситуаціях, знаходять свій відбиток у коливаннях обмінних курсів національних валют, а в умовах глобалізації, коли обмінні курси почали справляти могутній і багатосторонній вплив на стан економіки окремих держав і світового господарства в цілому, проблеми курсоутворення набувають особливого значення.

Зауважимо, що загальною рисою економік країн, що розвиваються, у тому числі й української економіки, є нестабільність їх національних валют, високий рівень інфляції та доларизація, яка є системною проблемою вітчизняної економіки. Проблемам доларизації економіки в Україні, як економічному явищу широкого використання іноземної валюти в країні, який відображає процес заміщення національної грошової одиниці внаслідок неналежного виконання нею функцій грошей, вітчизняними науковцями приділяється недостатньо уваги.

Проблему доларизації в українській економічній науці порушували такі вітчизняні вчені, як О.Береславська та Б.Лапчук (в аспекті впливу ревальвації гривні на рівень

доларизації економіки та визначення шляхів її подолання) [1–4], В. Зимовець і Н.Шелудько (при аналізі причин виникнення доларизації кредитного ринку в Україні) [3], В.Міщенко й А.Сомик (при визначенні причин і наслідків доларизації економіки України) [5].

Досить широко питання щодо суперечностей доларизації економіки України в умовах фінансової глобалізації та динаміки валютних активів домашніх господарств, а також стосовно проблеми відтоку коштів з української економіки висвітлені в працях доктора економічних наук О.Родзієвського [6], учених А.Скрипника та Г.Варваренка [7], С.Шумської [8] та ряду інших.

Постановка завдання. Розглянути економічний зміст і причини виникнення такого економічного явища, як доларизація, проаналізувати масштаби та визначити рівень доларизації за останніх декілька років в Україні в умовах фінансової нестабільності, обґрунтувати можливі напрями зменшення обігу та використання іноземної валюти в національній економіці в умовах соціально-економічних трансформацій.

Результати. Доларизація – використання резидентами країни іноземної валюти паралельно або замість національної [4]. Сам термін “доларизація” спочатку означав використання лише долара США паралельно або замість національної валюти в певній країні. Так, створення третьої світової валютної системи в 1944 році в США (м. Бреттон-Вудс): Бреттон-Вудської валютої системи та домінування долара США у світовій економіці були тими об’єктивними причинами, що зумовили використання долара США паралельно або й замість національної грошової одиниці. Зазначимо, що хоча на даному етапі функціонування економік різних держав не лише американський долар, але й інші валюти можуть використовуватись як засіб платежу в інших країнах, термін “доларизація” є загальноприйнятим для означення такого економічного явища. В економічній літературі за статусом і масштабами використання розрізняють офіційну (повну), напівофіційну та неофіційну доларизацію.

При офіційній доларизації іноземна валюта має статус платіжного засобу на території певної країни й відіграє першочергову роль при здійсненні операцій. Країни при повній доларизації цілком відмовляються від національної грошової одиниці й використовують лише іноземну, в обігу можуть перебувати тільки символічні знаки у формі монет невеликого номіналу. У таких країнах, як Мікронезія (з 1944 року), Східний Тімор (з 2000 року), Еквадор (з 2000 року), Маршалові Острови (з 1944 року), Ліберія (з 1944 року), Сальвадор (з 2000 року), Панама (з 1904 року) існує офіційна доларизація, де статус платіжного засобу належить долару США.

Як зазначалося вище, не лише американський долар може використовуватися при використанні режиму офіційної доларизації, це може бути будь-яка валюта більш розвинутої країни. Наприклад, такі країни, як Косово (з 1999 року), Монако (з 1865 року), Андорра (з 1278 року), Ватикан (з 1929 року), Сан-Марино (з 1897 року) офіційно застосовують таку валюту, як євро; а австралійський долар успішно використовують: Науру (з 1914 року), Кірибаті (з 1943 року) та Тувалу (з 1892 року).

Так, для країни, яка застосовує такий режим валютного курсоутворення, можливим є використання кращої валюти, ніж національна; зменшення ймовірності виникнення валютних криз (хоч у разі виникнення валютної кризи в країні походження валюти вона неминуче пошириться на доларизовану країну); зниження рівня інфляції та збільшення довіри до фінансової системи держави. Також можна стверджувати, що такий режим приводить до зростання можливостей хеджування угод із третіми країнами в новій валюті та сприяє не лише більшій економічній і фінансовій інтеграції, а й більшій економічній відкритості та прозорості політики уряду, що для нашої держави було б бажаним явищем.

Слід урахувати, що доларизація економіки в будь-якій країні має не лише переваги, але й суттєві недоліки не лише для країни, яка використовує дану валюту, але й для країни походження валюти. Щодо недоліків повної доларизації, як валютного режиму, то слід наголосити, що країна може наштовхнутися на політичний супротив при відмові від національної грошової одиниці. Також це означає для держави не тільки втрату сеньйоражу та відсутність власної монетарної й валютної політики, а й прив'язаність ділових циклів доларизованої країни до циклів країни походження валюти.

Звичайно, що для країни, яка є походженням валюти, важливим є те, що зростає престиж валют цієї країни та дохід у вигляді сеньйоражу. Хоча вона також наштовхується на певні ризики, такі як: ускладнення проведення монетарної політики (внаслідок перебування значної частини валюти в обігу за межами країни), що може призвести до її знецінення, а також імовірність політичного тиску з боку країн, що використовують дану грошову одиницю.

При напівофіційній доларизації іноземна грошова одиниця має статус платіжного засобу на території країни, але відіграє вторинну роль при здійсненні операцій. Успішно цей валютний режим застосовують такі країни, як Таджикистан, Гаїті, Багами, Бруней та інші. На нашу думку, ця форма доларизації економіки є кращою для країни, оскільки в цьому випадку доларизована країна має змогу проводити власну монетарну політику, що зменшує ризики, які можуть виникнути при повній доларизації економіки.

Неофіційна доларизація, яка існує в нашій державі, полягає в тому, що хоч іноземна валюта не має статусу платіжного засобу на території країни, проте становить досить значну питому вагу в грошовій масі, що перебуває в обігу країни. Національна грошова одиниця виконує роль офіційного платежу, наприклад, нею сплачують податки та збори, тоді як іноземна валюта (наприклад, долар) відіграє першочергову роль не лише при проведенні великих операцій, а й накопиченні заощаджень фізичними та юридичними особами.

Початок 90-х років ХХ ст. для більшості країн з перехідною економікою, у тому числі й для України, характеризувався зростанням рівня доларизації, причинами якої в той час були значна відкритість економіки, високі темпи інфляції та девальвація національних валют. Так, практика показує, що виникнення та розвиток неофіційної доларизації спричиняє нестабільна макроекономічна ситуація в країні, при якій в населення виникає недовіра до національної грошової одиниці.

До причин виникнення такої економічної проблеми, як неофіційна доларизація економіки нашої держави можна віднести [5]: значні обсяги надходження іноземного капіталу й експортної виручки, зумовлені інвестиційною привабливістю нашої країни (з тої причини, що українська економіка перебуває на етапі розвитку, а тому має великий попит на капітал); зростаючу відкритість вітчизняної економіки, що зумовлена розширенням і розвитком міжнародної торгівлі, при якій суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності в процесі ціноутворення та розрахунках на світових ринках сировинної й стандартизованої продукції проводять розрахунки в доларах США та євро; значні інфляційні очікування суб'єктів економіки й високий рівень фактичної інфляції, які спричинені не лише нестабільною економічною, а й політичною ситуацією; нерозвиненість фінансового ринку, передусім ринку державних цінних паперів, а також його інструментів звужує можливості інвесторів щодо вкладення вільних коштів у національній валюті; недосконалість законодавчо-нормативної та методичної бази створює передумови для нарощування резидентами активних і пасивних операцій саме в іноземній валюті.

Зазначимо, що неофіційна доларизація веде до того, що Національний банк України втрачає монетарні важелі управління і можливість повноцінно реалізувати грошово-кредитну політику держави. Як підкреслює О.Береславська [2], це означає, що до показника пропозиції грошей включається нова складова – обсяг іноземної валюти в обігу, яким не може управляти центральний банк. Також слід ураховувати, що економіка України втрачає прибуток у вигляді сеньйоражу, оскільки його отримує країна-донор іноземної валюти. Відмова від національної грошової одиниці не лише загострює процес знецінення грошей, а й знижує ефективність фіскальної політики країни. В економічній літературі виділяють два мотиви попиту суб'єктів економічних відносин на іноземну валюту: *заміна національної валюти та заміна активів*.

Заміна національної валюти виникає в тому випадку, коли в країні є високі темпи інфляції або гіперінфляції. Саме ця ситуація спонукає населення до пошуку більш альтернативного варіанта, ніж національна грошова одиниця. Практика свідчить, що після того, як на території країни є дозвіл на використання іноземної валюти у внутрішніх розрахунках, швидко відмовитися від неї стає неможливо, навіть незважаючи на те, що в країні можуть проводитися стабілізаційні макроекономічні заходи.

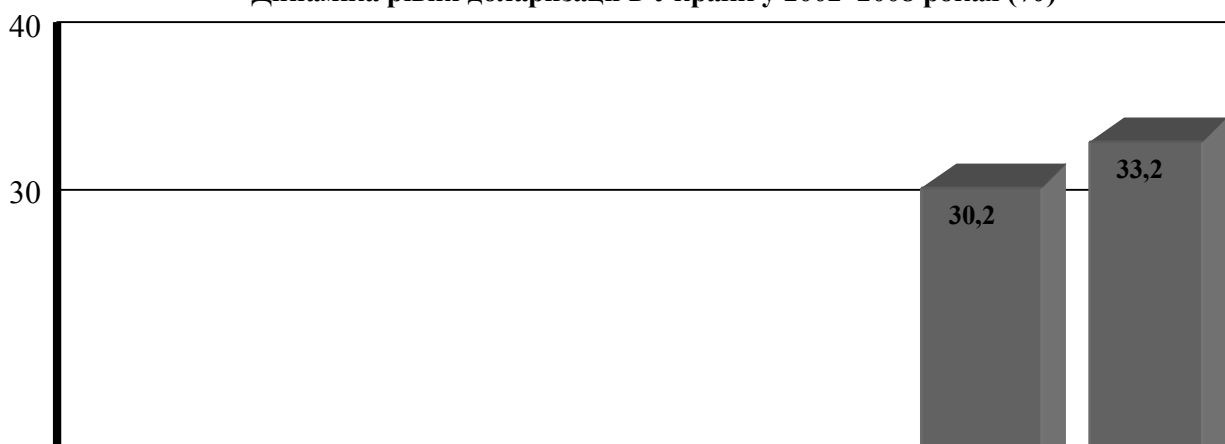
Заміна активів пов'язана з аспектами ризику та прибутком за внутрішніми й іноземними активами. Історично склалося так, що в країнах, які розвиваються, резиденти намагаються тримати заощадження в іноземній валюті, таким чином захищаючись від макроекономічних ризиків, які пов'язані не лише з нестабільністю цін, а й тривалою стагнацією економіки. У 90-х роках минулого століття населення поділяло грошові знаки на валюту з високим рівнем купівельної спроможності (у той час цією валютою був долар США) і на свої “дерев'яні рублі”. Навіть незважаючи на те, що із часом фінансовий ринок лібералізується й інтегрується, індивідуум для досягнення певного рівня безпеки тримає частину своїх активів у твердій іноземній валюті.

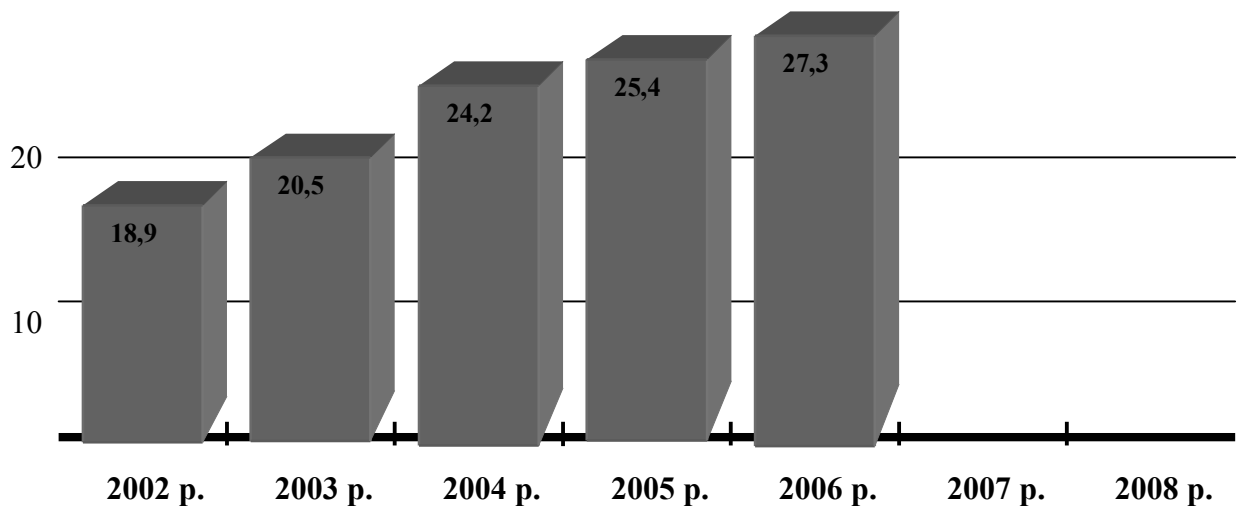
Останніми роками в країнах, що розвиваються, і в Україні, зокрема, спостерігається *доларизація пасивів* у банківській системі. Так, якщо доларизація активів свідчить про високі темпи інфляції та гіперінфляції в країні, то доларизація пасивів відображає недовіру населення до монетарної політики, яка проводиться національним банком країни.

Для того, щоб кількісно визначити рівень доларизації в країні, використовують відповідні показники, наприклад, за методикою міжнародного валютного фонду рівень доларизації економіки визначають на основі відношення величини депозитів в іноземній валюті до грошової маси M2 [5]. За цим показником високодоларизованою вважається економіка країни, якщо значення цього показника перевищує 30%. За даними Бюлетеня НБУ, ми розрахували значення цього показника в Україні в період з 2002 по 2008 рр. і виявили тенденцію до його зростання. Так, якщо у 2002 році цей показник був на рівні 18,9%, то, починаючи з 2003 року, почав зростати й уже на кінець 2008 року дорівнював 33,2%. Це означає, що вітчизняну економіку можна віднести до економіки з високим рівнем доларизації (див. графік 1).

Графік 1

Динаміка рівня доларизації в Україні у 2002–2008 роках (%)

* Розраховано за даними інтернет-сайта НБУ: www.bank.gov.ua.

Зауважимо, що вітчизняні практики вважають, що рівень доларизації української економіки знаходиться на набагато вищому рівні: 30 вересня 2009 року фінансовий аналітик, начальник управління інвестиційно-банківських послуг “Укрсоцбанку” Ерік Найман у ході “круглого столу” на тему “Банки і банківський сектор” констатував той факт, що рівень доларизації української економіки збільшився до 65% [10]. Так, це максимальна доларизація за всю історію України, системне збільшення цього показника розпочалось із січня 2005 року. Ми розділяємо думку експерта про те, що можливість введення в нормативну базу норми про те, що виплата процентів за валютними депозитами й самого валютного депозиту в національній грошовій одиниці тільки посилисть дестабілізацію в країні. Незважаючи на те, що у 2008 році НБУ відмовився від прив’язки гривні до долара США, це не зменшило психологічну залежність від цієї валюти, усі обрахунки громадяни нашої країни здійснюють у гривневому еквіваленті відповідно до долара США. Що стосується тіньової економіки, де зосереджена приблизно половина ВВП країни, то всі розрахунки здійснюються в цій валюті.

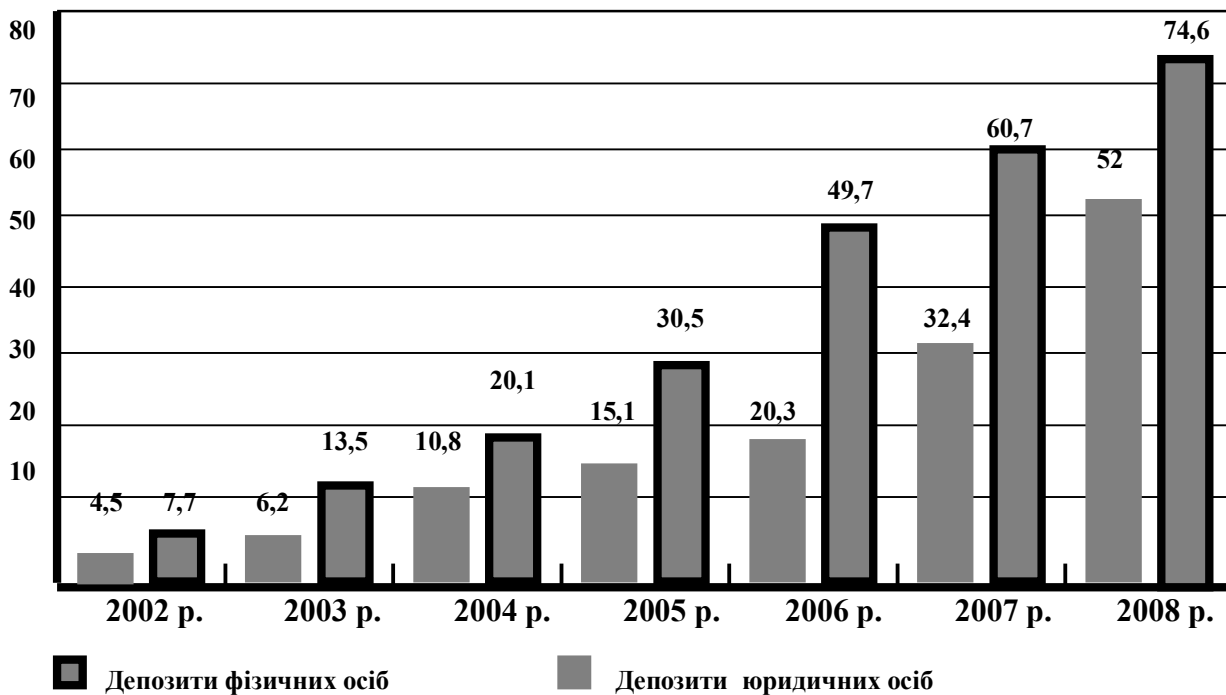
Пояснюється таке явище тим, що в Україні впродовж багатьох років незалежності існує висока довіра до долара США, і навіть протягом трьох років економічного зростання й курсової стабільності (2004–2005 рр.) населення продовжувало купувати іноземну валюту. Це є відбитком феномену гістерезису, або “ефекту храповика”, який ха-

Жмурко Н.В. Доларизація економіки України в умовах фінансової нестабільності
рактирує інерційність поведінки населення.

Як зазначають відомі економісти А.Скрипник і Г.Варваренко [7], це зміна, яка передбачає асиметричну інерційну заміну національної грошової одиниці іноземною валютою. Необоротність процесу доларизації зумовлена кінцевою ціною переходу від схильної до інфляції національної грошової одиниці до більш стабільної валюти, і коли цей процес завершено, зворотний перехід стає практично малоімовірним, навіть якщо країна вже досягла макроекономічної стабільності.

Про рівень доларизації економіки країни можна судити й за динамікою таких економічних показників, як щомісячне сальдо ввезення-вивезення іноземної валюти суб’єктами економіки, обсяги та сальдо операцій з купівлі-продажу валюти на безготівковому й готівковому ринках, а також за темпами зростання депозитів юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті (див. графік 2).

Динаміка депозитів юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті
у 2002–2008 роках (млрд грн)

Джерело: офіційний сайт Національного банку України: www.bank.gov.ua.

Аналізуючи динаміку депозитів в іноземній валюті за 2002–2008 рр., зазначимо, що навіть знецінення долара у 2005 році не вплинуло на зниження рівня доларизації української економіки, а навпаки – стимулювало його зростання. Так, якщо на кінець 2003 року величина депозитів фізичних і юридичних осіб в іноземній валюті становила 12,2 млрд грн, то до кінця 2005 року, тобто всього лиш за два роки, зросла в 3,7 рази й становила 45,6 млрд грн. Девальвація гривні у 2008 році також не вплинула на попит іноземної валюти й на кінець року величина депозитів становила 126,6 млрд грн, тобто зросла порівняно з 2002 роком більше ніж у 10 разів, і ці зміни пояснюються саме тим “ефектом храповика”, який ми розглянули вище.

Варто розглянути основні статистичні показники макроекономічної ситуації, яка склалась у національній економіці за останні роки. Так, тенденції економічного розвитку протягом 2008 року значно змінилися, після шести років динамічного зростання темпи реального ВВП за 2008 рік досягли найнижчого за останні вісім років значення й становили 102,1%.

Валовий зовнішній борг, починаючи з 2004 року, зростав високими темпами. Якщо у 2004 році він становив 30591 млн дол. США, то до кінця 2008 року його значення зросло більше ніж у 3 рази й дорівнювало 103236 млн дол. США. У 2008 році відбулося прискорення інфляційних процесів, індекс споживчих цін становив 122,3% порівняно з 116,6% у 2007 році й був найвищим з 2000 року.

Протягом 2008 року на міжбанківському валютному ринку України відбувалися значні коливання попиту та пропозиції іноземної валюти. У I півріччі через переважання на валютному ринку пропозиції іноземної валюти над попитом і необхідністю зниження інфляційного тиску курсовій динаміці було надано більшої гнучкості, вона супроводжувалася формуванням розбіжностей між офіційним і ринковим курсами гривні. З метою усунення цих дисбалансів 22.05.2008 р. гривню було зміцнено на 3,96%

(до 4,85 грн за долар США), при цьому практично до початку вересня відбувалося домінування валютної пропозиції, національна валюта відчувала сталий ревальваційний тиск на міжбанківському валютному ринку.

Починаючи з вересня 2008 року, обсяги пропозиції іноземної валюти скоротилися через зниження зовнішнього попиту й, відповідно, цін на продукцію експортно орієнтованих видів економічної діяльності. Через світову фінансову кризу для українських банків був обмежений доступ до зовнішніх джерел запозичень, це посилювало попит на іноземну валюту на внутрішньому ринку й, відповідно, чинило тиск на обмінний курс гривні до долара США. Найбільша різниця між купівлею та продажем валюти на міжбанківському валютному ринку України виникла в жовтні та листопаді 2008 року, що позначилося на знеціненні гривні до долара США на 18,50 і 17,04% відповідно, у грудні 2008 року спостерігалось поступове зменшення дефіциту іноземної валюти. Середньоденна пропозиція збільшилася порівняно з листопадом на 10,6%, а попит скоротився на 4,5%. Офіційний курс гривні до долара США за 2008 рік знизився на 52,5% до 7,7 грн за долар США. Протягом грудня 2008 року гривня знецінилася з 6,74 до 7,7 грн за долар США, або на 14,2 %.

У першому півріччі 2009 року зберігався підвищений попит на іноземну валюту на валютному ринку, що призвело до зниження офіційного курсу гривні до долара США. На 31.08.2009 р. він становив 798,9 грн за 100 доларів США й знизився протягом місяця на 29,1 к., або на 3,78%. Динаміка офіційного курсу гривні до євро відповідала динаміці курсу долара США до євро на світових валютних ринках. Офіційний курс гривні до євро на останній день місяця дорівнював 1147,54 грн за 100 євро й знизився за місяць на 6,08%, а з початку року – на 5,71%. З метою згладжування коливань на валютному ринку Національний банк України продовжував проводити інтервенції з продажу іноземної валюти, загальне сальдо за якими в серпні становило “мінус” 0,9 млрд дол. США.

Обсяг операцій на міжбанківському валютному ринку України (купівля та продаж у доларовому еквіваленті) у грудні 2008 року становив 18,7 млрд дол. США й підвищився на 12,9% порівняно з листопадом 2008 року. На готівковому валютному ринку

Жмурко Н.В. Доларизація економіки України в умовах фінансової нестабільності

обсяг операцій за 2008 рік збільшився на 7,2%, попит населення на валюту – на 9,3%, пропозиція – на 4,8%.

Через дефіцит готівкової валюти тривало знецінення гривні й у 2009 році: валютний курс гривні до долара США за операціями з продажу банками підвищився в грудні на 19,7% до 8,17 грн за долар США, а з продажу євро – на 30,2% до 11,47 грн за євро. Здійснення в серпні 2009 року платежів українських резидентів за зовнішніми борговими зобов'язаннями в значних обсягах призвело до зростання попиту на іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України. Це відобразилося на знеціненні гривні до долара США, який в останній день місяця за операціями продажу становив 850,50 грн за 100 доларів США й знизився на 6,25%. На готівковому валютному ринку тривало перевищення попиту на валюту над її пропозицією, яке спостерігається із серпня 2008 року (виняток – травень 2009 року), що свідчило про подальше зростання девальваційних очікувань населення. У серпні 2009 року обсяг валюти, проданої банками населенню, на 0,8 млрд дол. США (у доларовому еквіваленті) перевищував обсяг валюти, купленої в населення (у липні – на 1,2 млрд дол. США) [9].

Зазначимо, що для зменшення рівня доларизації в Україні повинна бути покращена не лише банківська система, оскільки саме там органи монетарної влади можуть впливати на рівень доларизації безпосередньо через зміни норм пруденційного характеру, а й бюджетна та монетарна сфери. Так, що стосується останньої, то тут необхідно провести такі заходи, як зниження темпів інфляції в країні, збереження теперішньої

політики режиму валютного курсоутворення, тобто регульованого валютного курсу та забезпечення стабільності валютного курсу гривні.

У бюджетній системі повинен бути посилений контроль за надходженням податків до Державного бюджету України, зменшений розмір зовнішнього боргу держави й, що найважливіше, ліквідований або зведений до мінімуму дефіцит державного бюджету.

Звичайно, що найбільший вплив державної політики має бути здійснений на реформування банківської системи, а саме – повинно бути покладене вето на здійснення розрахунків в іноземній валюті між резидентами та нерезидентами на національному ринку держави. Зазначимо, що з огляду на те, що населення тримає депозити не лише в національній, але й іноземній валюті, НБУ повинен розробити певний комплекс методологічних заходів для комерційних банків, щоб останні, у свою чергу, знизили відсоткові ставки за валютними депозитами. Останніми роками в Україні виникла тенденція до збільшення кредитів, наданих в іноземній валюті, саме тому надання комерційними банками таких споживчих кредитів (на придбання нерухомості, купівлю автомобілів, побутової техніки) має бути заборонено.

Висновки. У контексті вищесказаного слід зробити висновок про те, що в умовах фінансової нестабільності, коли наша держава, так як й інші країни, переживає фінансову кризу, потрібно спрямувати всі сили на врегулювання та стабілізацію економічної ситуації, яка має негативні тенденції у всіх сферах національного господарства.

Можна зробити теоретичне узагальнення про те, що в умовах глобалізації при таких високих темпах інфляції, зростаючому від'ємному сальдо платіжного балансу, зменшення ВВП у країні, збільшення безробіття та зовнішнього боргу досить складно зміцнити національну грошову одиницю й, у свою чергу, викликати довіру до неї з боку населення.

Необхідно зазначити, що політико-правові відносини, які останнім часом також характеризуються високою нестабільністю не дають змогу ефективного виходу із ситуації, яка склалася в Україні протягом 2008 року й продовжується у 2009 році. Так, саме компроміс між законодавчою та виконавчою гілками влади дозволить швидше провести реформи у сфері податково-бюджетної й економічної політики та забезпечить формування міцного внутрішнього ринку, і лише тоді можна буде ставити питання про успішність нової моделі валютно-курсової політики, орієнтованої на подолання доларизації вітчизняної економіки.

Україна має знизити залежність своєї економіки від долара США, це збереже українців від негативних наслідків валютних коливань. Нам необхідно розвинути внутрішній товарний ринок, ліквідувати негативне сальдо зовнішньої торгівлі, вживати жорстких заходів до комерційних банків за валютні спекуляції, стимулювати розвиток національного виробника.

1. Береславська О. Ревальвація гривні: вплив на інфляційні процеси в країні та рівень доларизації економіки / О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 2. – С. 20–24.
2. Береславська О. Доларизація в Україні та шляхи її подолання / О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 10. – С. 10–13.
3. Береславська О. Доларизація кредитного ринку в Україні: причини і наслідки / О. Береславська, В. Зимовець, Н. Шелудько // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 3. – С. 62–71.
4. Лапчук Б. Ю. Валютна політика : навчальний посібник / Б. Ю. Лапчук. – К. : Знання, 2008. – 212 с.
5. Міщенко В. Доларизація: причини та наслідки для економіки України / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5. – С. 28–31.
6. Родзівський О. Суперечності доларизації економіки України в умовах фінансової глобалізації / О. Родзівський // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 4. – С. 62–71.
7. Скрипник А. Доларизація економіки та динаміка валютних активів домашніх господарств / А. Скрипник, Г. Варваренко // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 2. – С. 8–15.
8. Шумська С. Доларизація та відтік коштів з української економіки / С. Шумська // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 4. – С. 62–71.

9. www.bank.gov.ua.

10. <http://www.ukrbiznes.com/news/business/61566.html>.

Рецензенти:

Крупка М.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, ЛНУ ім. І.Франка;

Михасюк І.Р. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства, ЛНУ ім. І.Франка.